

MÍTOSZ
ÉS TÖRTÉNELEM
II.

TANULMÁNYOK HOPPÁL MIHÁLY
80. SZÜLETÉSNAJÁRA

MÁSODIK KÖTET

1978-ban öltötte könyv formáját *Mítosz és történelem* címmel egy konferencia anyaga, ahol néprajzkutatók, folkloristák, történészek, régészek, irodalomtörténészek, nyelvészek fejtették ki szakmai álláspontjukat. 2021-ben szükségesnek tartottuk a gazdag tematikájú kötetet újra megjelentetni, hogy a jelen kutatóihoz közelebb hozzuk a tudományközi együttgondolkodás akkori értékeit. Az új kiadás szerkesztői oly komolyan ítélték folytatandónak e szellemiség törekvéseit, hogy kötetsorozatot alapítottak *Mítosz és Történelem Könyvek* címen, 2022 őszén pedig hasonlóan tág látókörű konferencián gyűltek össze az előadók. A konferencia anyagán alapuló *Mítosz és történelem II.* tanulmánykötet számára ötvennél is több dolgozat érkezett be. Régi és új tudományok kapnak helyet a könyvben: a folklorisztika, etnológia, történelem, vallás- és eszmetörténet, régészet, irodalomtörténet és nyelvészet mellé az archeogenetika is felzárkózott. Ezzel az interdiszciplináris seregszemplével köszöntjük a *Mítosz és történelem*-gondolat *spiritus rectorát*, Hoppál Mihály néprajztudóst nyolcvanadik születésnapján.

MAGYAR
VALLÁSTUDOMÁNYI
TÁRSASÁG

Európai Folklor Intézet

MÍTOSZ ÉS TÖRTÉNELEM II.

Tanulmányok Hoppál Mihály 80. születésnapjára

Második kötet

MÍTOSZ ÉS TÖRTÉNELEM KÖNYVEK 3.

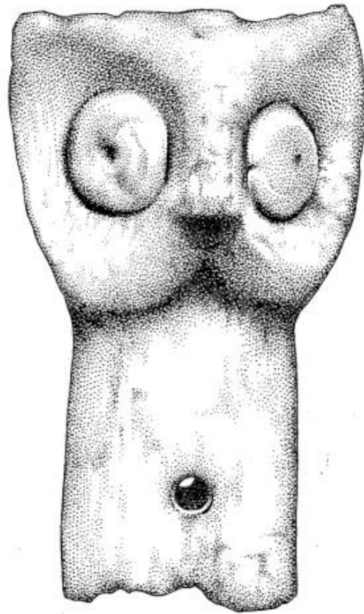
Sorozatszerkesztők: Hoppál Mihály és Szabados György

A sorozat eddig megjelent kötetei:

1. Hoppál Mihály – Szabados György (szerk.): Mítosz és történelem
2. Gróf Péter – Hoppál Mihály – Szabados György (szerk.): „*Elődeim kezét fogom, az ő munkájukat folytatom*” Emlékkötet László Gyula halálának 20. évfordulójára
3. Hoppál Bulcsú – Szabados György (szerk.): Mítosz és történelem II. Tanulmányok
Hoppál Mihály 80. születésnapjára I–II. kötet

MÍTOSZ ÉS TÖRTÉNELEM II.

Tanulmányok Hoppál Mihály 80. születésnapjára
Második kötet

Szerkesztette:
Hoppál Bulcsú és Szabados György

Európai Folklór Intézet – Magyar Vallástudományi Társaság
Budapest, 2022

Kiadja az Európai Folklor Intézet és a Magyar Vallástudományi Társaság

A „Mítosz és Történelem Könyvek” projektum az NMI – László Gyula Intézet,
majd az MKI – László Gyula Kutatóközpont és Archívum műhelyében formálódott

LÁSZLÓ GYULA
INTÉZET

MAGYAR
VALLÁSTUDOMÁNYI
TÁRSASÁG

Európai Folklor Intézet

ISBN 978-963-414-938-5
ISSN 2676-8038 (Mítosz és Történelem Könyvek)
ISSN 2061-3938 (Vallástudományi Könyvtár)

© Hoppál Bulcsú – Szabados György
© A szerzők

Olvasószerkesztő: Terebessy Réka
Technikai szerkesztő: Fancsek Krisztina

A borítót Bánó Attilának a hajdúdorogi bagolyfejes botvégről készített
régészeti grafikája felhasználásával Kaszta Mónika készítette.

Nyomdai munkálatok: Könyvpont Nyomda Kft.

Budapest, 2022
Printed in Hungary

TARTALOM

Előjáró beszéd és köszöntés	9
MÍTOSZBÓL TÖRTÉNELEMBE	13
B. Kovács István: Előzetes jegyzetek a magyar hősepika „istenpanteonjáról”	15
Tasnádi Edit: Ismerős mitológiai szereplők Kúnos Ignác isztambuli népmese gyűjteményében	43
Katona-Kiss Attila: „Képek” a Magyar Alföldről	57
Szántó Richárd: A magyarok népmeséi krónikáinkban	81
Szabados György: „Magyar” – személyek, helyek és közösségek neve	107
Somfai Kara Dávid: Kunok emlékezete a nogaj folklórban	129
Katkó Gáspár: Hogyan kívánta hatalomban tartani Báthory Zsigmond Ștefan Răzvant 1595-ben?	143
Veres Péter: Az etnogenezis és őstörténet kapcsolata az etnológiával	157
FÖLD MÉLYÉRŐL NAPVILÁGRA – RÉGÉSZET ÉS ARCHEOGENETIKA	173
Pásztor Emília: Napfordulók, holdfordulók ünneplése az őskori Európában	175
Horváth Izabella: Attila temetésének mondája az ősi ázsiai elit és fejedelmi temetkezési szokások tükrében	193
M. Lezsák Gabriella: Új adatok a honfoglaló magyarok részleges lovastemetkezéseinek eredetéhez	249
Kiss P. Attila: A szarmaták és a gepidák között. A hun/nomád emléktárgy azonosításának problémái a részleges lovastemetkezések példáján keresztül	267
Takács Miklós: A Lébény – Bille-dombi férfiábrázolásos bronztű	293
Gallina Zsolt et al.: A síron is túl... – Szakrális térstruktúra a babarci kora avar kori temetőben	307
Kásler Miklós: „... erős férficsontváz tűnt föl előttünk...” – Áttekintés III. Béla király csontjainak újabb természettudományos vizsgálatáról	321
K. Németh András: Tatár-lik és Török-lik – A tatár–török mondanévkörhöz kapcsolódó egyik jellegzetes helynévtípus a szóhagyományban és a régészeti adatok alapján	339
HANGOK RENDJE – ZENETUDOMÁNY ÉS NÉPZENETUDOMÁNY ...	355
Du, Yaxiong: The La Pentatonic Scale and its Importance to Hungarian Prehistory Research	357
Agócs Gergely: Magyar népzenei dallamtípusok változatai a nogaj zenefolklórban	369
Sipos János: A türkmén bahsik dallamairól	417

Windhager Ákos: Jókai személyes, csodás történelme – Az 1848/49- mitológéma változatai	427
Sántha István: Szaján-Bajkál vidék – Sámán hangképek	461

MÁSODIK KÖTET

ESZMETÖRTÉNETI UTAKON	475
Bolvári-Takács Gábor: A pataki iskola és a magyar tudomány	477
D. Molnár István: Lippóczy Norbert borász és műgyűjtő emlékezete	493
Hoppál Bulcsú: Molnár Tamás gondolkodói anyanyelve és szelleme	501
Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor: A jelenkori nemzeti identitás szimbolikájának összetevőiről	511
Halmy Kund: A digitális univerzum létrejöttének hatásai: demitizált múlt, virtuális élet?	529
Szemadám György: Törvényen kívüliek a XVIII–XIX. század Magyarországon ...	543
Móser Zoltán: Rejtett dimenziók – Néhány megjegyzés József Attila A hetedik című verséhez	561
Voigt Vilmos: Solymossy Sándor: Magyar mesék és mondák	569
Balázs Géza: Hoppál Mihály Toldi-tanulmányának margójára	575
Pusztay János: Kiegészítő adalékok egy (egykori) eposzszorozathoz	581
NÉPRAJZI ÉS ANTROPOLÓGIAI VIZSGÁLÓDÁSOK	593
Pacsai Imre: Hoppál Mihály műveinek szerepe egy etnolingvisztikai kutatásban ..	595
Bathó Edit: „Vízibornyú, mókár, rézfaszú bagoly” – Gyermekekijesztők a Jászságban	607
Dallos Edina: Fakultusz és a „fallosznyi bot”	615
Gráfik Imre: A fa mindig kéznél van, s a kéz tudja, mit kell tenni. – Gondolatok a népi famegmunkálás múltjáról, jelenéről és jövőjéről	627
Péterbenzce Anikó: Rituális táncok a közösség szimbolizációjában	655
Magyar Zoltán: A szépasszony hiedelemalakja a csángó mondahagyományban ...	671
Arató György: Adalékok a busójárás terminológiájához	681
N. Balogh Anikó: Loki, a gúnyolódó kultúrhérosz	693
VALLÁS ÉS VALLÁSTUDOMÁNY	701
Kovács Ábrahám: Vázlatok az összehasonlító vallástörténet módszertanához – Az összehasonlító vallástörténet mint értékelés	703
Lázár Imre: Klinikai sámánizmus	713
Szathmári Botond: A Sambhala királyság mítoszának különböző dimenziói	735
Bartha Júlia: Szakrális tér az iszlám vallásban: dzsámik, mecsetek, helyük a vallásgyakorlatban és a tudományban; Törökország példája	761
Szulovszky János: Ipolyi Arnold és Kandra Kabos kapcsolata	775

GYŰJTÉSEK ÉS ÉRTELMEZÉSEIK – PAPÍR ÉS FILMSZALAG	787
Tari János: Szakrális kísérőszövegek Hoppál Mihály és kortársai filmjeiben	789
Csörgő Zoltán: A miskakancsó mint beavató tárgy	825
Biernaczky Szilárd: Mítosz és/vagy történelem? – Miről vall az afrikai szájhagyományok napjainkra igen gazdaggá vált kincsestára?	843
Kótyuk Erzsébet: „Ha nem használ, de nem is árt!” – Az Ungi-sík hagyományos orvosló szokásainak főbb jellemzői	871
Bognár Szilvia: „Sárkányok földjéről érkeztem” – Bepillantás egy napjainkban tevékenkedő regös-énekmondó lelkevilágába	907
Nádorfői Lajos: Jegyzeteim a néprajzi fotózásról és filmezésről	941
Sólyomfi-Nagy Zoltán: Férfiak hosszú hajjal – Konstruktív és rekonstrukció hagyományörző körökben	955
Nádorfői Judit: A Zöld Bolygó	973
A 2022-ES MÍTOSZ ÉS TÖRTÉNELEM	
II. KONFERENCIA PROGRAMJA	987

Ipolyi Arnold és Kandra Kabos kapcsolata¹

Ismeretes, a Magyar Mythologia (IPOLYI 1854) révén széles körben ismertté és elismertté vált Ipolyi Arnold (1823–1886) az esztergomi főegyházmegye kötelekéből, Bartakovics egri érsek kezdeményezésére, az egri egyházmegye állományába kerülve 1860-ban plébános lett Törökszentmiklóson, majd 1863-tól kanonok Egerben. Az Ipolyival való megismerkedés és rendszeres találkozás sokakra nagy hatást gyakorolt az egri klerikusi körökben, s többeket arra készítetett, hogy a lelkipásztori hivatásuk mellett egyúttal múltunk kutatásának is szenteljék életüket. Közéjük tartozott Kandra Kabos (1843–1905) is, aki az egri egyházmegyei szeminárium elvégzése után 1869-ben lett áldozópap, s egy emberöltővel később megírta, és 1897-ben közreadta ő is a maga *Magyar Mythológiáját*.

Jóllehet ezek az érintkezési pontok szinte maguktól kínálják fel a kérdést, hogy milyen volt a kapcsolata e két, többek között az ősvallásunk problémakörével is foglalkozó tudós papnak, azonban erről jóformán alig tudunk valamit. Ujváry Zoltán a Kis folklórtörténete tudósportéi sorozatában csupán ennyit szögezett le: „Kandra kapcsolatban állt Ipolyi Arnolddal, aki – Koncz Ákos szerint – »bölcs tanácsival hathatós befolyást gyakorolt szellemére«”. A jeles folklórprofesszor ehhez annyit fűzött még hozzá, miszerint „ez nyilvánvalóan a mitológia tervével és a népszokásokról, hiedelmekről írt cikkeiben kapott szerepet” (UJVÁRY 2004b: 156). Csakhogy, ha végig böngésszük Kandra publikációinak 1867-ben kezdődő és 1905-ben záruló impozáns jegyzékét (ld. SZECSKÓ 2000: 104–117), azt látjuk, pályájának első 27 évére egyáltalán nem jellemző a népszokásokra és a hiedelmekre vonatkozó tematika: kezdetben még időről időre közreadott irodalmi elbeszélései, fordításai után egyre meghatározóbbá, majd szinte kizárólagossá válnak történeti, s azon belül is főként az egyháztörténeti dolgozatok. Munkássága első negyedszázadában lényegében csupán csak két, egyaránt 1871-ben napvilágot látott írása tekinthető néprajzi érdekűnek: a *Katholikus Néplapban* „A nép között divatozott gyógy módok”-ról név nélkül publikált cikksorozata (KANDRA 1871a), illetve a pütkösdi királyságról írt közleménye (KANDRA 1871b). Hét év is eltelt a tudós püspök halála után, amikor Kandra először adta kifejezett tanújelét a magyar mitológia iránti érdeklődésének a *Katholikus Szemle* 1894. évfolyamában közölt *A magyar ősvallás többisten-hívése* című tanulmányával (KANDRA 1884). A következő két évben sorra jelentek meg a pogány magyarok hitvilágával, szokásaival, ősvallásával kapcsolatos dolgozatai (KANDRA 1885a, 1885b, 1885c, 1885d, 1886a, 1886b, 1886c, 1886d,

¹ Az Egerben 2005. június 1-én Hoppál Mihállyal közösen szervezett *Tudományos emlékülés Kandra Kabos halálának centenáriumán* c. konferencián elhangzott, mindezidáig publikálatlan előadás szerkesztett változata.

1886e, 1886f), amelyek előre vetítették, hogy Ipolyi Arnold (IPOLYI 1854) és Kállay Ferenc (KÁLLAY 1861) után tőle várható e problémakör feldolgozásának harmadik összegzési kísérlete (KANDRA 1897. Ennek korabeli recepciójáról DOMOKOS 2012, a mű újabb és kiegyensúlyozott értékelése: UJVÁRY 2004b: 156–168).

Ez alapján olybá tűnik, Ipolyi közvetlen instrukciói nem az ősvallási tematikában, hanem valójában a történeti munkáiban játszhattak nagyobb szerepet; az előbbi problémakör feldolgozása terén inkább közvetett módon, a tudós püspök irodalmi munkássága gyakorolhatott hatást Kandrára. Ezt támasztja alá a kortárs és ugyancsak egri egyházmegyei pap, Koncz Ákos (1861–1917) megjegyzése is, amelyből a tőle idéző Ujváry professzor sajnálatos módon lehagyta kijelentése elejét. E szerint Ipolyi Arnold, „nagybecsű irodalmi irányával s bölcs tanácsaival” gyakorolt hathatós befolyást Kandra Kabos szellemére (KONCZ 1892: 126 – kiemelés tőlem. Sz. J.). Azonban egy másik kortárs és paptestvér, Kandra munkatársa és barátja, Bartalos Gyula (1839–1923) nekológjában megemlíti egy olyan mozzanatot is Ipolyi és Kandra kapcsolatáról, amelyből az derül ki, hogy a tudós püspök indirekt módon, a kifejezett szándéka ellenére ösztönte egy új magyar mitológia megírására fiatal paptársát.

„Mythológiájának motívuma Ipolyival folytatott párbeszédének köszönhető, ki egy ebéd felett kicsinylőleg veté oda neki:

– A mythologia, barátom, nem magának való.

Kandra sértődve hallá e szavakat. »No várj« – gondolta magában – »én is írok mythológiát; de az nemzetibb irányú lesz«” (BARTALOS 1906: 17).

Bartalos Gyula szavainak a hitelességét erősíti az a körülmény, miszerint – ahogy a tudományos munkásságát körültekintően értékelő Baráz Csaba rámutatott – számára is

„meghatározó élményt jelentettek az Ipolyi Arnolddal történő találkozások. A Magyar Mythologia szerzője, neves történettudós, az akadémia rendes tagja 1863-tól kanonokként tartózkodott Egerben. Ipolyi nagy befolyást gyakorolt Bartalos és barátja Kandra Kabos szellemére, kijelölve érdeklődésük, kutatásaik irányát. Talán ennek az indítatásnak köszönhetően tanult [Bartalos] Rómában klasszikus régészetet, megalapozva archaeológiai tudását, melynek később nagy hasznát vette, hiszen munkásságának legjelentősebb részét a régészeti kutatások tették ki” (BARÁZ 1997: 178).

Az eddig idézett vélemények egyöntetűen azt hangoztatják, hogy Ipolyi és Kandra között egyfajta mester–tanítvány viszony állt fenn. A második *Magyar Mythologia* szerzőjének a nevezetes könyvében olvasható megfogalmazásai alapján azt kell mondanunk, hogy ez a megállapítás okvetlenül árnyalásra szorul: még ha a történeti munkáiban mesterének tekinti is, az ősvallás rekonstrukciója során magát nem tartja Ipolyi tanítványának. Respektálja ugyan, de nem követi őt szolgálai módon, és számos vonatkozásban Ipolyi kritikusa, Csengery Antal véleményét teszi magáévá:

„Legkimagaslóbb hitregés tudósunk a multban Ipolyi Arnold, a történetírás minden ágában jeles író vala” (KANDRA 1897: XI).

„Osztozék hirnevében tekintélyes kortársa: Csengery Antal, a ki magvas és irányadó tanulmányokban igyekvék ennek a „Magyar Mythológiá”-nak tévedéseit javítani és hiányait kiegészíteni” (KANDRA 1897: XII).

„egyikök tanítványának sem adhatom ki magamat, noha elismerem, hogy mindkettőnek alkotása mester-mű és Ipolyi merész, Csengery meg szilárd építő” (KANDRA 1897: XIII).

„Ipolyi meglepő készütséggel fogott munkájához; de nem a mi, sok mindenfelé kiszélesedett látóköriünk néző pontjáról tekinthete szét. Üttörő volt, mi érthetővé teszi, hogy egyszer félrelépvén, többé az egyenes haladás és kitérő irány helyes ösvényébe nem bírt belezökkeni, és zavaros kútfoúinek tömkelegében eltévedvén, mi sajnálatos, nem adatott meg neki, hogy a magyar Olympusba tájékozódott betekintése legyen” (KANDRA 1897: 3–4).

„Azt is be kellett látnia, hogy igaza van Csengerynek, midőn erősen kifogásolja, hogy a szanszkrit nyelvet ős vagy ehhez közel legközelebb állónak tekintvén, első sorban mindent ebből kívánt kimagyarázni, vagy hogy a rokon altáji nyelveknek egészen hátat fordított, sőt azt sem utasíthatja vissza egészen, hogy nyelvészet nélkül elemez, származtat és következtet” (KANDRA 1897: 4).

Alighanem Kandra ifjúkori sértettsége lehet az oka, hogy átveszi Csengery bírálatának azon elemeit is, amelyek korántsem megalapozottak. Ilyen, a tényekkel köszönő viszonyban sem álló vád annak hangoztatása, miszerint Ipolyi negligálta vagy legalábbis nem vette kellően figyelembe a finnugor összehasonlító anyagot. A *Magyar Mythologia* hasonmás kiadása függelékében közölt kísérő tanulmányában Hoppál Mihály már rámutatott e nézet tarthatatlanságára (HOPPÁL 1987). A közelmúltban Reguly Antal és Ipolyi Arnold kapcsolatáról értekezve Szíj Enikő további adatok felsorakoztatásával bizonyította a tudós püspök jelentős mértékű finnugor irányú tájékozódását (SZÍJ 2013). Egyébként Csengery kritikája ismeretében már Ipolyi is hangoztatta ezt:

„Azért magam is a magyar mythologiai összehasonlító nyomokra szorgalmasan felhasználtam a hasonló finn mythosi és nyelvi dús hasonlatokat, melyeket közvetlen élő forrásból, finn utazónknak, Regulynak közléseiből voltam szerencsés meríthetni” (idézi: PÓR 1886: 41).

Olybá tűnik, e tekintetben Kandra készségesebb volt a kritikus észrevételek magáévá tételére, mint az Ipolyit igazoló adatok meglátására, noha ismerhette Pór Antal Ipolyi életrajzát is.

Az emberi és szakmai kapcsolatuk árnyaltabb megrajzolását meglehetősen megnehezíti, hogy Kandra hagyatékának jelentős része megsemmisült vagy elkallódott. Ez felértékeli a fennmaradt személyes megnyilatkozásokat. Ismeretes, hogy Ipolyi kiterjedt levelezést folytatott. Ezek zöme, mintegy hatezer levél az esztergomi Prímási Levéltárban lévő Ipolyi-hagyatékban található. Közöttük négy, az 1870-es években írt levelet őriznek Kandra Kabostól.

A legkorábbi 1870. május 18-án kelt, Szihalmon. Miután 1869. július 25-én áldozópappá szentelték, Kandra Markhót János plébános mellé került Szihalomra káplánnak, ahol 1862 augusztusa óta a Foltin János régész-pap volt az adminisztrátor, aki éppen a fiatal segédlelkész érkezésének időszakában, 1869–1870-ben folytatott a község határában honfoglalás korabeli ásatásokat, amely „erősen megragadta a fiatal káplán képzetét” (BARTALOS 1906: 10, 19, 22). 1870 nyarán egy katolikus elkötelezettségű napilapot olvasva értesült arról, hogy egy francia műfordítását megjelenteti a Szent István Társulat. Ezt egyértelműen Ipolyi Arnold mentorálásának köszönhetette, aki az idő tájt alelnökként meghatározó szerepet töltött be a Társulat életében. E momentum azt tanúsítja, hogy volt olyan nexus közöttük, hogy az irodalmi téren pályakezdő fiatalember bizalommal fordulhatott a korabeli szellemi élet elitjébe tartozó Ipolyihoz, akit nem riasztott el a vaskos paksaméta – a *Fabiola nővére* c. regény nyomtatásban 330 oldalt tett ki –, s érdemben foglalkozott vele, egyengette a megjelentetés útját.

Négy esztendővel későbbi a második levél. Időközben Kandrát 1872-ben előbb Kistályára majd 1874-ben Verpelétre helyezték káplánnak. Július 17-én már innen küldte el sorait az ekkor már beszercebányai püspöknek, amely – többek között – ezt a témánk szempontjából fontos kijelentését tartalmazza:

„Részemről nem kis önmegtadadásba került Méltóságodnak eddig tudomására nem hoznom: mennyit köszönhetek egykor élvezett személyes társaságának, jelenleg pedig azon sűrű érintkezésnek, melybe szerencsém van lehetni Méltóságoddal a távolság daczára, magasztos szándékkal és messzeterjedő intenióval írt tudományos műveiben.”

Kandra nemcsak figyelemmel követte és olvasta Ipolyi szakirodalmi munkásságát, hanem ő maga is írt és publikált. A fiatal pap lekipásztori munkája mellett szorgalmasan végezte levéltári kutatásait, és sorra jelentette meg az elsősorban egyházmegyéje múltjára vonatkozó cikkeit. Személyes ismeretségük mellett alighanem erre a nyilvánvalóan Ipolyi által is jól ismert körülményre, valamint a tudós püspökre háruló számos hivatali és egyéb társadalmi és tudományos közéleti kötelezettségeire alapozva Kandra elkérte Ipolyinak a Borsod megyei Kács templomára és hajdani apátságára vonatkozó jegyzeteit, illetve szakmai iránymutatást is várt tőle (ld. Függelék, 2. levél). Sajnos, Ipolyinak Kandrához írt levelei nem maradtak fenn, vagy legalábbis jelenleg nem ismeretes hollétük. Kandra 1875. április 2-án kelt újabb levele alapján azonban úgy tűnik, Ipolyi kész volt teljesen kollegiálisan és önzetlenül segíteni fiatal tudóstársának. Levele mellett Kandra ugyanis egy kéziratát is megküldte azzal a megjegyzéssel, miszerint „ebben, az eszmét, a tájékozást és nem kevés kész anyagot Méltóságodtól vettem”, s az időközben – az utókor számára ismeretlen válaszlevelében – Ipolyi által „kilátásba helyezett” kácsi templomra vonatkozó jegyzeteit kérte további segítség gyanánt (Függelék, 3. levél).

Nem tudjuk, hogy megkapta-e ezt, vagy sem. Az azonban figyelemre méltó, hogy noha e harmadik levelében Kandra arról a szándékáról is hírt adott, hogy az Ipolyi közreműködésével teljesebbé tett kéziratot a Századok hasábjain szeretné majd közreadni,

ám ott mégsem látott napvilágot. Erre pedig lett volna esélye, ugyanis levele megírása után egy hónappal, 1875. június 3-án a Magyar Történelmi Társulat ülésén Révész Imre, Thaly Kálmán, Deák Farkas és Hampel József mellett ő is felolvasta egy dolgozatát, méghozzá feltehetően azt, amelyet említett levelével együtt Ipolyinak megküldött. Feltűnő, hogy miközben a másik négy előadó tanulmánya közlésére nyitott volt a Társulat tudományos folyóirata, a *Századok*, addig Kandra dolgozatának a közlése fel sem merült,² alighanem nem tartották arra méltónak. Csak tíz esztendő múltán látott napvilágot ez a munkája a saját maga által szerkesztett *Adatok az egri egyházmegye történelméhez* első évfolyamában. Gyakorlatilag változatlan formában közölte le az 1875-ben felolvasott szöveget,³ csupán egy helyütt jelezte lábjegyzetben, hogy azóta a szóban forgó részkérdésről megváltozott a szakmai véleménye. Leveleinek ismeretében feltűnő, hogy egyáltalán nem tett említést Ipolyi segítségéről, csupán csak a tudós püspök ide kapcsolódó publikációira hivatkozott. Ez azért is érdekes, mert Kandra e munkájának közreadása idején még élt Ipolyi Arnold, akit egy 1877. február 5-én, Verpeléten kelt levelében többek között „Nagykegyességű Pártfogóm”-ként szólított meg (Függelék, 4. levél). Ekkor már kilencedik éve plébános mellé beosztott segédlelkészként szolgált. Minden bizonnal szeretett volna nagyobb önállóságot, hogy maga ossza be idejét és papi teendőit, ezért kinézte magának a Borsod megyei, de a szatmári püspök kegyurasága alá tartozó Zsércen a plébánosi állást, s arra kérte Ipolyit, hogy tekintélyét bevetve támogassa ebben.

E tekintetben sem ismerjük Ipolyi reakcióját. Csak annyit tudunk, hogy Kandra az egri érsektől fél évvel később, 1877. augusztus 8-án kérte a megüresedett hejőbábai plébániát. Folyamodványáráról bő két hónap múltán született döntés. Főpásztora, Samassa József 1877. október 18-án kelt levelében arról értesítette, hogy „figyelembe véve eddigi buzgólkodásodat, kifogástalan erkölcsi viselkedésedet és irodalmi munkásságodat, Téged hejőbábai lelkésszé kinevezlek” (SZECSKÓ 2000: 10). (Mint utólag tudjuk, ezzel és ekkor még nem oldódtak meg Kandra Kabos hivatali gondjai – de az már egy másik történet.)

² A Magyar Történelmi Társulat 1875. június 3-i ülésének a jegyzőkönyve egyedül Kandra felolvasása kapcsán nem említett közlési szándékot, a másik négy esetben kifejezetten jelezte azt, hogy azokat meg fogják jelentetni (*Századok* 9: 6: 411). Ennek megfelelően Deák Farkasnak még a jegyzőkönyvet is tartalmazó 6. számban (DEÁK 1875), Thaly Kálmánnak a 8. számban (THALY 1875), Révésznek pedig a 9. számban (RÉVÉSZ 1875) közreadták a tanulmányát. Hampel József értekezéséről ezt írták: „becses fölfedezéseket tüzetesen tartalmazó fölolvasás, mihelyt a hozzátartozó címerrajzok elkészülendnek, ki fog adatni a *Századokban*”. Erre azonban legjobb tudomásom szerint végül nem került sor.

³ Dolgozata végén lábjegyzetben közli, miszerint „ezen tanulmány 1875. év június 3-án a „m. tört. társulatnak havi ülésében lón fölolvasva szerző által” (KANDRA 1885a: 211). – *Az Adatok az egri egyházmegye történelméhez* szóban forgó füzetét ismertette a *Századok* recenzense is megjegyzi, hogy abban „a szerkesztő nagyobb történelmi tanulmányt közöl a borsodi Örs nemzetségről és a kácsi apátságról. Ismeretes Kandra Kabosnak árpádkori ősi családok és az általok alapított apátságok történetírása terén kifejtett buzgalma, többet épen folyóiratunk közölt tőle, s ezekhez sorakozik ez is az Örs nemzetségről és az általa (XII–XIII. sz.) alapított borsodi kácsi apátságról szóló, melyet eredetileg szintén a társulatunkban mutatott be még 1875-ben” (*Századok* 1886. 8: 377).

A rendelkezésre álló forrásokból tehát csak töredékesen rajzolható meg a két Magyar Mythologia két szerzőjének az emberi és tudományos kapcsolata. Az egyértelmű, hogy Ipolyi Arnold jelentős hatással volt a nála húsz évvel fiatalabb kétszeres értelemben véve is (papként és tudósként) pályatársára, személyes találkozásai és inspiráló tudományos munkái révén. Adatok jelzik, hogy Ipolyi nemegyszer kész volt mentori segítséget nyújtani számára – azt viszont nem tudjuk, hogy Kandra fennmaradt leveleiben említett minden esetben eleget tett-e a neki címzett kéréseknek. Jóllehet, a *hála* nem egy történeti kategória, ám mégis tanulságos lehet annak kiderítése, mennyire jellemezte az egyének személyiségét ennek megléte vagy hiánya. A forrásadottságok hiátusai miatt azonban (legalábbis jelenleg) nem áll módunkban választ adni arra, hogy Kandra Kabos élete folyamán miként változott Ipolyihoz fűződő viszonya, és ennek folyamánként a különböző életszakaszaiban mennyire volt hálás vagy éppenséggel hálátlan, s hogyan alakult nála e kettő egyenlege.

Függelék

1. levél⁴

D. a J. Kr.⁵

Nagyságos és főtisztelendő Kanonok Úr!

A vasárnapi 'Magyar Állam'-ban⁶ olvastam, hogy »Fabiola nővére« című fordításomat a sz.-Istv.-társulat⁷ bizottmánya elfogadta s kinyomatja.⁸ – Mindjárt sejtettem, hogy ezt Nagyságod ép oly nagylelkű, mint döntő jó akaratának kell köszönnöm s e véleményt a meggyőződés fokára emelte nagyságodnak Foltinhoz⁹ intézett becses levele.

Ezek után a háládatlanság bűnébe estem volna, ha elmulasztom megköszönni Nagyságodnak meg nem érdemlett kegýét.

Fáradságom bőven meg van jutalmazva már az által, hogy munkámat Nagyságod figyelmére méltatta; Nagyságod, kinek széles ismeretét és mély bölcsességét hon szerte

⁴ Prímási és Főkáptalani Levéltár, Esztergom, Ipolyi-gyűjtemény, K. 20.

⁵ A rövidítés feloldása: Dicsőség a Jézus Krisztusnak. Katolikus köszönési formula.

⁶ 1868 és 1885 között megjelenő katolikus politikai napilap.

⁷ Szent István Társulat. 1848-tól folyamatosan működő, római katolikus szellemiségű kiadó vállalat (Mészáros 1998). Ipolyi nem egészen három évig, 1869. május 11-től 1872. március 19-ig volt az alelnöke, ám a Társulat történetírói Ipolyi-korszakot emlegetnek, mivel ez idő alatt jelentős kezdeményezéseket indított el, melyek lemondása után is folytatódtak (GÚTHY 1986).

⁸ A franciából magyarított mű még 1870 folyamán napvilágot látott a Szent István Társulat gondozásában 330 oldalon (KANDRA 1870).

⁹ Foltin János (1837–1915) római katolikus lelkész és amatőr régész, 1869 és 1872 között Szihalmon együtt végzett lelképásztori munkát Kandrával.

csodálják az avatottak, kinek szép lelkét és tudományát beszélik a feledés- és enyészettől megmentett mű-tárgyak, hirdeti nemsokára a szihalmi 'földvár' is.¹⁰

Legyen meggyőződve Nagyságod őszinte hálámról és fogadja forró köszönetemet.
A többiben, magamat további kegyeibe ajánlva, vagyok
Nagyságodnak
Szihalom 18/5 870

alázatos szolgája
Kandra Jakab
áldozár

2. levél¹¹

Méltóságos és főisztelendő Püspök Úr!

Részemről nem kis önmeztagságba került Méltóságodnak eddig tudomására nem hoznom: mennyit köszönhetek egykor élvezett személyes társaságának, jelenleg pedig azon sűrű érintkezésnek, melybe szerencsém van lehetni Méltóságoddal a távolság daczára, magasztos szándékkal és messzeterjedő intencióval írt tudományos műveiben.

Most, midőn önző indokok látszata nélkül tehetem, hálás szívvel hozom ezt Méltóságod magas tudomására, alázatosan esedezvén egyszersmind, kegyeskedjék reám is kiterjeszteni azon lelkesítő jó akaratot és kegyet, mely már annyi fiatal írót túlsegitett a kezdet nehézségein s melyet kiérdemelni és megtartani méltó büszkeségem leend.

Engedje meg Méltóságod, hogy tudományosságának ép oly bő, mint tisztavízű forrásából közvetlen meríthessek én is, és pedig már – ez alkalommal.

A »bélháromkúti apátság« műtörténeti leírásában¹² (55 lap) kilátásba helyezi Méltóságod a *kácsi apátság ismertetését*.¹³ Tudomásom van arról is, hogy Méltóságod többször méltatta e helyet megtekintésre.¹⁴

Azt hiszem ennél fogva, hogy Méltóságod érdekes dolgokat derített föl ezen apátságot illetőleg már eddig is, s hogy már becses jegyzeteket tett.

¹⁰ Kandra nyilvánvalóan paptársától, Foltin Jánostól értesült arról, hogy pár hét múlva a Magyar Történelmi Társulat 1870. júniusi ülésén Ipolyival együtt előadást tart szihalmi ásatásának eredményeiről. Az előadásai a Századok 1870. júliusi füzetében (FOLTINY 1870, IPOLYI 1870a, 1870b), illetve különnyomatként is megjelentek.

¹¹ Prímási és Főkáptalani Levéltár, Esztergom, Ipolyi-gyűjtemény, K. 21.

¹² IPOLYI 1866.

¹³ Kandra Ipolyi e szavaira utal: „béli monostorunk megett egy vonalban a Bükkhegység másik oldalán fekvő Kácson, ahol mint ezen leírás történelmi részében emlitem az Örs vezéri család ős megszállási székében a benedekiek régi monostora volt a máig is fenálló román egyház (melyet talán máskor lesz majd alkalmam megismertetni) melletti romokból rakott harangláb falán ily vörös kőanyagból faragott csinos oszlopfeket és párkányzatokat találni még, melyek stylje béli egyházunkkéval azonos korra is mutat” (IPOLYI 1866: 55 – kiemelés tőlem. Sz.J.).

¹⁴ Életrajzában Pór Antal is említést tesz Ipolyi kácsi vizsgálódásairól (PÓR 1886: 63).

Mivel a Gondviselés apostoli teendőkre, egyszersmind egészen más vidékre szólította Méltóságodat, nem minden ok nélkül azt hiszem, hogy ezen szándékot, melynek teljesedését oly várva vártuk, egészen föladta Méltóságod: azért azon legalázatosabb kérelemmel terhelem Méltóságodat, legyen kegyes e részbeni jegyzeteit használatra átengedni, a kácsi templom és apátságára vonatkozó véleményét irányadóul velem közleni.

Az »Örs nemzetségre« vonatkozólag egy mult századi perkönyv s vele körülbelül 60 okmány másolat jutott birtokomba. Igaz, ezek jobbára 15-ik s későbbi századiak s részben töredékek, de melyekből 1323-ig összeállitható a nemzetség. A zárdáról, mely leginkább érdekelne, semmi.

Szabadjon ezen alázatos kérelmemet magas kegyeibe ajánlanom ismételten, melyek után kétszeresen tiszteletes jobbját csókolva, a legmélyebb tisztelettel vagyok

Méltóságodnak

Verpeléthen 1874. jul. 17-én

legalázatosb szolgája
Kandra Kabos
verpeléthi káplán

3. levél¹⁵

Méltóságos Püspök Úr!

Nagy önküzdelmembe került magamat arra határoznom, hogy a mellékelt dolgozattal Méltóságodat terheljem és sokszorosan igénybe vett figyelmét én is kikérjem.

Méltóságos Püspök Úr! Főleg ebben, az eszmét, a tájékozást és nem kevés kész anyagot Méltóságodtól vettem: következőleg tartozom azzal, hogy a nagy Mesternek hálám jeléül bemutassam a különben szerény eredményt és meggyőzzem arról, mily kiáltó szükségem van további kegyére és vezetésére.

Méltóságos szíves volt kilátásba helyezni a kácsi templomra vonatkozó jegyzetek átengedését. Ezen ígéretben nagy tudományu Méltóságodtól várja munkálatom a művészi vonásokat és a leglényegesebben kiegészítését.

Ezen okok mentsenek alkalmatlanságomért, Méltóságod előtt és eszközöljék, hogy fiúi bizalmamat kegyesen venni és bő ismereteihez képest a második ívhez némi jegyzéket csatolni méltóztassék, mielőtt, a hová szánva van, a Századokban megjelennek.¹⁶

Ki fölszentelt kezeit csókolva, kettős kegyelettel maradtam

Méltóságodnak

Verpeléth 1875. ápr. 2.

legalázatosb szolgája
Kandra Kabos
verpeléthi káplán

¹⁵ Prímási és Főkáptalani Levéltár, Esztergom, Ipolyi-gyűjtemény, K. 22.

¹⁶ Jóllehet, Kandra a tanulmánya nem

4. levél¹⁷

D. a J. Kr.¹⁸

Méltóságos és főtisztelendő Püspök Ur!
Nagykegyességű Pártfogóm!

Egynémely jóakaróim: Fraknói,¹⁹ Foltin²⁰ talán már szivesek voltak ügyemet Méltóságodnak ajánlani; végre tehát nem kerülhetem, hogy én is ne zaklassam Méltóságodat. Nem szivesen teszem azt, eléggé nem méltányolható kegyét oly sz. örökségnek tekintvén, melyet növelni, kamatoztatni illik inkább, mint fogyasztani.

Kérem, Méltóságos Uram a Zsérczi²¹ parochiát, melynek kegyura a mélt. szathmári püspök. Ha méltóságos Uram teheti, tegye meg, mire alázatos tisztelettel ezennel magam is fölkérem, hogy érdemtelenségem serpenyőjébe hathatós pártfogásának súlyát vetni kegyeskedjék.

És ezzel engedje meg éltóságod, hogy tovább nem tartoztatván föl, magamat további magas kegyeibe ajánjam (sic!), ügyemre főpapi áldását kérem és csókoljam az égiek által annyiszoros áldással megszentelt jobbját, mély kegyelettel maradván

Méltóságodnak

Verpeléth 1877 febr. 5-én

legalázatosb tisztelő szolgája
Kandra Kabos
verpeléthi káplán

Irodalom

BARTALOS Gy.

1906 *Kandra Kabos emlékezete (1843–1905)*. Eger.

BARÁZ Cs.

1997 Bartalos Gyula (1839–1923) régészeti-történeti kutatásai. *Agria. Az Egri Múzeum Évkönyve* 33: 177–249.

DEÁK F.

1875 A szombatosok szertartáskönyvéről. *Századok* 9: 6: 412–414.

¹⁷ Prímási és Főkáptalani Levéltár, Esztergom, Ipolyi-gyűjtemény, K. 23.

¹⁸ Lásd a 4. jegyzetet.

¹⁹ Fraknói Vilmos (1843–1924) történész, római katolikus pap, nagyvárad kanonok, címzetes püspök, az MTA tagja, 1879-től tíz éven át az MTA főtitikára. 1892-ben Rómában magyar történeti intézetet alapított.

²⁰ Foltin János – lásd a 8. jegyzetet.

²¹ 1906 óta: Bükkszérc.

DOMOKOS M.

2012 Kandra Kabos művének fogadtatása a korabeli sajtótermékek tükrében: adatok a Magyar Mythologia recepciójához. In: *Világügyelő. Tanulmányok Hoppál Mihály 70. születésnapjára*. 226–255. Szerk. CzÖVEK J. – DYKISS V. – SZILÁGYI Zs. Budapest, Magyar Vallástudományi Társaság.

FOLTINY J.

1870 A szíhalmi Árpádvár, vagy Földvárhalom ásátásának s az ott lelt tárgyaknak ismertetése. *Századok* IV: 7: 442–455.

GÚTHY A.

1986 Ipolyi Arnold és a Szent István Társulat. In: *Ipolyi Arnold emlékkönyv*. 33–37. Szerk. CSÉFALVAY P. – UGRIN E. Budapest, Szent István Társulat.

HOPPÁL M.

1987 Ipolyi Arnold élete és műve. In: Ipolyi Arnold: *Magyar Mythologia*. 5–46. (A hasonmás kiadás függelékei) Budapest, Európa Kiadó.

IPOLYI A.

1854 *Magyar Mythologia*. Pest, Heckenast.

1866 A kunok bél-három-kúti máskép apátfalvai apátsága és XIII. századi egyházának leírása. *Archaeologiai közlemények* VI: 1: 1–59.

1870a A szíhalmi magyar pogánykoriaknak vélt leletek. *Századok* IV: 7: 431–442.

1870b A szíhalmi ásátásoknak eredménye nemzeti műveltségtörténetünkre nézve. *Századok* IV: 7: 455–459.

KÁLLAY F.

1861 *A pogány magyarok vallása*. Szerk. RÉSŐ Ensel S. Pest, Lauffer és Stolp. (Reprint: Budapest, Püski, 1999.)

KANDRA K.

1870 *Fabiola nővére*. Franciából fordította: Kandra Jakab. Pest, Szent István Társulat.

1871a A nép között divatozó gyógymódok. *Katholikus Néplap* 27: 29: 230., 27: 31: 247., 27: 32: 256–258., 27: 35: 279., 27: 41: 335. (A cikksorozat aláírás nélkül jelent meg.)

1871b Pütkösdi királyság. *Katholikus Néplap* 27: 29: 227–228.

1885a Az Örs (Eurs-úr) nemzetség és a kácsi apátság. In: *Adatok az egri egyházmegye történelméhez*. (Eger) I: 1: 169–211.

1885b Gergely kácsi apátur eladja egyházának Bögér-Bessenyő nevezetű (hevesmegyei) birtokát 1291-ben. In: *Adatok az egri egyházmegye történelméhez*. (Eger) I: 366–369.

1887 Bakócs codex vagy Bakócs Tamás egri püspök udvartartási számadó-könyve 1493-6. évekről. Az eredeti kézirat a bécsi cs. és kir. levéltár tulajdona. Az Ipolyi-féle másolat után közli KANDRA K. In: *Adatok az egri egyházmegye történelméhez* (Eger) II: 3: 333–458.

1894 A magyar ősvallás többisten-hívése. *Katholikus Szemle* 8: 8: 13–29.; 8: 15: 193–206. (Különnyomatban is.)

- 1895a Húsvét a pogány magyaroknál. *Nemzet* 14: 95: 1. (Melléklet)
- 1895b A karácsony pogány őseinknél. *Egri Újság* 2: 103: 2–3. (Karácsonyi melléklet)
- 1895c Karácsonyi népszokások és babonák. *Nemzet* 14: 35: 3–4.
- 1895d A tündérek. *Egri Újság* 2: 100: 1–2., 2: 101: 1–2.
- 1896a Az Áldomás. *Egri Újság* 3: 101: 4–5.
- 1896b A hét egyes napjai. Mythologiai tanulmány. *Nemzet* 15: 155: 1–2.
- 1896c A magyar ősvallás erkölcstana. *Nemzet* 15: 35: 1. (Karácsonyi melléklet)
- 1896d Ősi lakodalmi szokások. *Nemzet* 15: 305: 1–2.
- 1896e Az ősmagyar csillagos ég. *Irodalomtörténeti Közlemények* 6: 3: 309–319. 6: 4: 434–442.
- 1896f A szittya vérbarátság. *Hevesvármegyei Hírlap* 4: 155–156: 5.
- 1897 *Magyar Mythológia*. Eger, Pásztor Bertalan.
- KONCZ Á.
- 1892 *Egri egyházmegyei papok az irodalmi téren*. Eger.
- MÉSZÁROS I.
- 1998 *A Szent István Társulat százötven éve 1848–1998*. Budapest, Szent István Társulat.
- PÓR A.
- 1886 *Ipolyi Arnold váradai püspök élete és munkái vázolata*. Pozsony – Budapest.
- RÉVÉSZ I.
- 1875 Jelentés a hazánkra vonatkozó zürichi kéziratok egy kis, másolati töredékéről. *Századok* 9: 8: 572–576.
- Soós I.
- 1985 *Az egri egyházmegyei plébániák történetének áttekintése*. Budapest, Szent István Társulat.
- SZECSKÓ K.
- 2000 Kandra Kabos (1843–1905) Eger, Főegyházmegyei Könyvtár – Hittudományi Főiskola.
- SzÍj E.
- 2013 Reguly Antal és Ipolyi Arnold. In: *Reguly és a tudomány „zománcza”. Életrajzi és kortörténeti adalékok 1*. 86–130. Szerk. SzÍj E. (Bibliotheca Regulyana 6.) Budapest, Finnugor Népek Világkongresszusa Magyar Nemzeti Szervezete.
- THALY K.
- 1875 Nádasdy Ferencz országbíró vadász-diplomája és utasítása fővadászmestere számára, 1660. *Századok* 9: 7: 498–502.
- TÜRK F.
- 1912 Kandra Kabos 1843–1905. In: *Türk Frigyes munkái*. Összegyűjtve barátai és kiadva a nyomdai költséget biztosító aláírók által. Eger, Szolcsányi.
- UJVÁRY Z.
- 2004a Ipolyi Arnold 1823–1886. In: Uő.: *Kis folklórtörténet VIII*. 97–151. (Néprajz egyetemi hallgatónak 31.) Debrecen, Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar Néprajzi Tanszék.

2004b Kandra Kabos 1843–1905. In: Uő.: *Kis folklórtörténet VIII.* 153–169. (Néprajz egyetemi hallgatóknak 31.) Debrecen, Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar Néprajzi Tanszék.

VOIGT V.

2003 *A magyar ősvalláskutatás kérdései.* Budapest, Magyar Vallástudományi Társaság.